

Kulttuurintutkimuksen tulevaisuus – ei hyvältä näytä

Matti Kamppinen

Kulttuurintutkimus on perinteisesti ollut ala, jossa tutkimusmenetelmien ja näkökulmien moninaisuus on ollut hyve. Työkalujen runsauden vuoksi myös tutkimuksen onnistumisen kriteerit ja onnistumiset ovat vaihdelleet. Kulttuurintutkimus on kenties pisimpään säilyttänyt vanhan Paul Feyerabendin "anything goes" tunnelman: opinnäytteeksi on riittänyt se, että opiskelija saa jollain tavalla jäsenettyä aineiston. Senioritutkijoille, jotka yhä kiivaampaa tahtia haluavat integroitua älymystöön ja kirjoittaa pelkkiä esseitä, on riittänyt että on saanut jotain paperille. Raskaan sarjan älymystöön kuuluvien ei tarvitse edes kirjoittaa; riittää että murahtelee silloin tällöin jotain syvällistä ja näyttää eksistenssin tai angstin rusentamalta. Ranskankieliset sanaleikit ja intellektuaalinen snobbailu on yksi kulttuurintutkimuksen vahvoja puolia, ja tämän vuoksi sitä ilmeisesti siedetäänkin akateemisilla kampuksilla.

Systemaattisen näkökulman puuttuminen on monesti korvattu näkökulmien runsaudella, mikä strategiana on suunnilleen yhtä hyvä kuin se, että jos ei osaa leipoa leipää, niin hankkii monenlaisia jauhoja, peltejä ja taikinalastoja. Monitieteisyys on käytännössä tullut tarkoittamaan sitä, ettei oikeastaan osaa mitään kunnolla: ei muodostaa teoreettista tutkimusongelmaa, kerätä aineistoa, arvioida tulkintahypoteeseja tai kirjoittaa tieteellistä raporttia jostain reaali maailman ilmiöstä. Postmoderni intertekstuaalisuus, kriittinen antropologia tai naistutkimus onkin ollut pelastava oljenkorsi monille niille, jotka eivät osaa tehdä varsinaista tutkimusta.

Maistereita ja tohtoreita

Ajat muuttuvat. Silloin kun kulttuurintutkijat voitiin laskea muutamissa kymmenissä, ei näkökulmien runsaudella ollut niin väliä: aina joukkoon mahtui muutama pakollinen sanaleikkien harrastaja ja muutama varsinainen tutkimuksen tekijä.

Nykymaailmassa, jossa tehtailemme kulttuurintutkijoita usean kymmenen maisterin ja tohtorin vuosivauhdilla, on vastuutonta valmistaa ihmisiä ilman systemaattisia empiirisen kulttuurintutkimuksen taitoja, ihmisiä joille tieteellinen ajattelu on enemminkin rienauksen kohde kuin olemassaolon oikeutus. Varsinkin kun kysyntää tieteellisesti kompetenteille kulttuurintutkijoille on entistä enemmän: ympäristökysymykset, etniset ristiriidat, hyvinvointiyhteiskunnan raju muutos ja tietoyhteiskunnan tuleminen ovat kaikki konkreettisia ongelmia, joiden ratkaisu vaatii kulttuuritieteellistä osaamista ja joiden tutkimisesta jopa maksetaan.

Näiden teemojen yhteydessä kulttuurintutkijat pääsevät työskentelemään aidoissa monitieteisissä konteksteissa, joihin osallistuvat biologit, maantieteilijät, taloustieteilijät ja skenaariotutkijat. Monitieteisissä tutkimusryhmissä oletetaan, että myös kulttuurintutkijat kykenevät kurinalaiseen ajatteluun, systemaattiseen työskentelyyn ja tieteellisyyden yleisten normien noudattamiseen. Diskurssianalysilla, ruumiinriistoteorioista puhumattakaan, ei pitkälle pärjää.

Tieteellisen systematisoinnin tasot

Tieteellisessä systematisoinnissa, johon kaikki tieteenalat pyrkivät, on useita eri vaiheita ja tasoja. Näistä voidaan erottaa kuvailu, subsumptio ja varsinainen selittäminen (Bunge 1983, 1996).

Alkeellisinta on kuvailu. Kuvailu tarkoittaa tutkimuskohteen ominaisuuksien listaamista ilman, että ominaisuuksien välisiä systemaattisia kytkentöjä pyritään jäljittämään. Suurin osa kulttuurintutkimuksesta on silkkaa kuvailua, jonkin alueen tai aikakauden tai muun kulttuurisen järjestelmän ominaisuuksien listausta. Perinteenkeruuprojektit tai etnologiset kylätutkimukset, sekä historalliset kuvaukset kuuluvat kuvailujen luokkaan.

Kuvailu voi toki olla systemaattista ja vertailevaa, jolloin muutaman ominaisuuden esiintymistä tarkastellaan usean eri tapauksen kohdalla, esimerkiksi sitä miten käsitys

ruumillisuudesta on muuttunut tällä vuosisadalla, tai miten ikuisuus on käsitteellistetty erilaisissa uskonnollisissa yhteisöissä. Clifford Geertzin mainostama tiheä kuvailu, thick description, kuuluu sekin tähän joukkoon: hänen tavoitteenaan on kulttuuristen systeemien identifiointi mahdollisimman usean konstitutiivisen merkityksen avulla. Kuvailu on välttämättömyys kulttuurintutkimuksessa, mutta siihen ei pitäisi tyytyä.

Pelkkä kuvailu, olkoon se kuinka perusteellista ja systemaattista tahansa, ei liitä tutkittavia ilmiöitä lainomaisiin yhteyksiin, ja tämän vuoksi pelkät kuvailijat ovat tuomittuja tuottamaan aineistoja niille, jotka haluavat tätä maailmaa ymmärtää todella tieteellisesti. On kyseenalaista, pitäisikö sellaisia hankkeita tai laitoksia rahoittaa, joissa tehdään pelkkää aineiston keruuta ja kuvailua ilman systemaattista hyödyntämistä.

Nimilappujen liimaaminen ilmiöihin, joka erityisesti suomalaisessa arkistoajattelun dominoimassa kulttuurintutkimuksessa on suosittua, on sellaisenaan turhan vaatimatonta toimintaa tullakseen rahoitettavaksi julkisista varoista.

Subsumptio

Subsumptiossa siirrytään astetta kunnianhimoisempaan suuntaan. Siinä partikulaarinen ilmiö subsumoidaan eli upotetaan osaksi yleistystä. Esimerkiksi väite "Omaa ruumista koskevat käsitykset ovat säiliökemaattisesti strukturoituneet" on subsumptio, jossa ilmiöjoukko eli omaa kehoa koskevat käsitykset upotetaan osaksi laajempaa yleistystä, tässä tapauksessa säiliöskeemaa.

Subsumptiosta on kyse myös silloin kun luokittelemme aineistoa ja luokat koostuvat ominaisuuskimpuista. Esimerkiksi väite "Ruumista koskevissa käsityksissä pitäisi korostua rajapinnan erityinen asema" perustuu ajatukseen, että koska ruumiskäsityksillä on säiliökemaattinen ominaisuuksia P, niin niillä on myös säiliökemaattinen ominaisuus Q. Systemaattinen kuvailu hyödyntää monesti subsumptiota, vaikka siihen ei kiinnitetä huomiota. Kuvauksissa käytettävät luokittelut ovat juuri tällaisia ominaisuuskimppuja, jotka auttavat tekemään induktiivisia johtopäätöksiä siitä, millaisia ominaisuuksia tutkimuskohteella tulisi olla.

Jos olemme päättäneet tulkintaan, että vaikkapa tämä teksti edustaa patriarkaalista, positivistista ja vieläpä paternaalista diskurssia kaikissa misogynisilla mausteilla, niin jo vain voimme päätellä koko joukon muita ominaisuuksia, joita voisimme tästä tekstistä etsiä. Oiva hypoteesi olisi esimerkiksi se, että tarinassa tulee olemaan myös mekanistisia ja deterministisiä piirteitä. Ja näin tulee olemaan. Subsumption looginen rakenne on seuraava:

Yleistys Kaikille x , jos Ax niin Bx
Olosuhde Ab
Johtopäätös Bb

Luokittelussa käytettävät subsumptiot ovat muodoltaan tarkkaan ottaen seuraavia

Yleistys Luokkaan A kuuluvilla oliolla on ominaisuudet P ja Q
Olosuhde Oliolla b kuuluu luokkaan A
Johtopäätös Oliolla b on ominaisuudet P ja Q

Subsumptioilla on myös käyttöä induktiivisten päätelmien osina, jolloin havaittujen ominaisuuksien ja yleistyksen avulla päätellään, että oliolla myös niitä ominaisuuksia, joita sillä pitäisi olla, jos se olisi esimerkillinen luokan A jäsen:

Yleistys Luokkaan A kuuluvilla oliolla on ominaisuudet P ja Q
Olosuhde Oliolla b on ominaisuus P
Johtopäätös Oliolla b on myös ominaisuus Q

Subsumptio voidaan kuitenkin erottaa luokittelusta sillä perusteella, että luokittelussa ei käytetä lainomaisia yleistyksiä koskien sitä, miten ominaisuudet toisiinsa kytkeytyvät.

Mekanistinen selittäminen

Subsumptio ei kuitenkaan etene tieteellisen systematisoinnin polulla niin pitkälle kuin se olisi mahdollista, vaan jättää pimentoon sen teoreettisen, selittävän mekanismin, joka selitettäviä ilmiöitä toisiinsa kytkee. Varsinaisessa selittämisessä viitataan avustamattoman arkihavainnon ulottumattomissa olevaan teoreettiseen mekanismiin M , jonka ansiosta ilmiöt esiintyvät määrättyllä tavalla. Kuvailussa

havaittavia ilmiöitä luokitellaan nimilappujen tai luokkien A ja B avulla, eli etsitään havaittavista ilmiöistä kertautuvia piirteitä. Subsumptiossa hyödynnetään yleistystä S, joka kytkee havaittavia ilmiöluokkia toisiinsa. Mekanistisessa selityksessä viitataan havainnon ulottumattomissa olevaan teoreettiseen mekanismiin, joka kytkee havaittavat ilmiöt ymmärrettävällä tavalla toisiinsa.

Esimerkiksi ruumista koskevien käsitysten selittämisessä tulisi viitata niihin kognitiivisiin ja evolutiivisiin mekanismeihin, jotka ovat säiliöskemaattisen strukturoinnin taustalla. Varsinaiselle tieteelliselle selittämiselle on tunnusomaista, että liikutaan useilla eri todellisuuden tasoilla. Samoin kuin psykologisia ominaisuuksia voidaan selittää biologisten lainomaisuuksien avulla, ja ekologisia ominaisuuksia edelleen mikrobiologisten ja solukemiallisten ominaisuuksien avulla, samalla tavalla kulttuurintutkimuksen tulisi olla systemaattisissa yhteyksissä kognitiotieteeseen ja evolutioteoriaan, jotka ymmärtääkseni ovat yleisistä lähiteorioista ne, joilla on eniten annettavana kulttuurintutkimukselle.

Monitieteisyys tässä syvällisessä ontologisessa merkityksessä ei ole optionaalista, johon voi rahoituksen niin salliessa joko pyrkiä tai olla pyrkimättä, vaan kaiken tieteellisyyden ehto. Pseudotieteet ja ranskalaiset sanaleikit tunnistaa parhaiten juuri siitä, että niillä ei ole systemaattisia kytkentöjä ontologisiin lähitieteisiin, eli niiden ns. löydöksiä ei voida ymmärrettävällä tavalla artikuloida lähitieteiden piirissä.

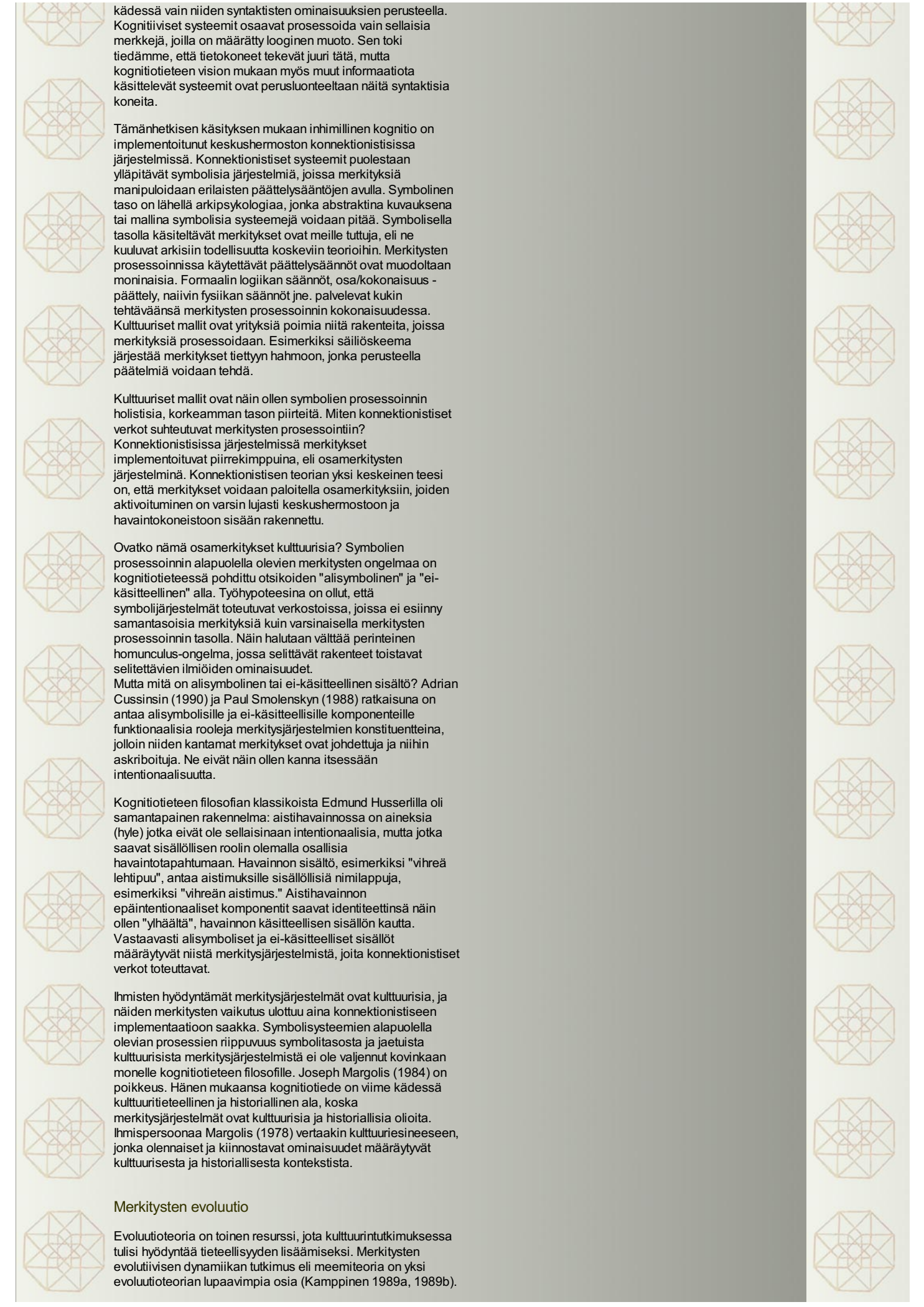
Vaikka tieteellisen maailmankuvan yhtenäisyyttä rienataankin jopa kulttuurintutkimuksen peruskursseilla, on se kuitenkin ainoa kriteeri jolla voidaan säilyttää yhteys todellisuuteen ja torjua ilmeiset pseudotieteet kuten astrologia, apriorinen yhteiskuntatutkimus ja aikuiskasvatus. Varsinkin tietoverkkojen ja virtuaaliopiustojen aikakaudella, jolloin entistä enemmän huuhaata on tarjolla, eklektinen maailmankuva on tuhoisa. Ihmisillä nimittäin näyttäisi olevan luontainen taipumus hyväksyä mieluummin ajatuksellisesti helppoja ja tynnyttäviä lauseita kuin systemaattisesti koeteltuja provisionaalisia totuuksia, joiden ymmärtäminen on työlästä. Uskonnollinen ja maaginen toiveajattelu on sitä, mikä ihmiseltä sujuu luonnostaan, kun taas työläs empirinen ja eksperimentaalinen tiedonhankinta vaatii kieltäytymistä ja uhrautumista, jotka puolestaan eivät ole muodissa nykyään.

Kognitiotiede

Kulttuurintutkimuksen kannalta näitä tärkeitä lähitieteitä, joista mekanistisia selityksiä voidaan etsiä, ovat kognitiotiede ja evolutioteoria. Kognitiotieteellä tarkoitetaan informaationkäsittelyn systemaattista tutkimusta erilaisissa systeemeissä kuten ihmisissä, heidän tärkeissä elimissään kuten aivoissa, sekä ihmisyhteisöissä ja koneissa. Aivan erityisesti nykyään tutkitaan hybridejä systeemejä, joissa ihmiset ja koneet ovat vuorovaikutuksessa, ja joissa ihmiset distribuoivat intelligenssinsä esimerkiksi tietoverkkoihin. Informaation sijaan puhutaan monesti tiedosta ja merkityksistä, mikä sananvalintana voi ollakin luontevampi kulttuurintutkijalle.

Kognitiotieteen perusvisio maailmasta on kulttuurintutkijalle helposti omaksuttavissa, koska kulttuurioliot ovat merkitysten konstituioimia olioita. Eli ensimmäinen askel kohti kognitiotieteellistä ajattelua on nähdä kulttuurioloiden ontologinen status oikein: kulttuurioloiden konstituentteina ovat merkitykset. Kuvailua harrastavalle kulttuurintutkijalle tämä ei ole yleensä mikään ongelma. Seuraava askel onkin vaikeampi: merkitysjärjestelmien formaalisten eli yleisten ominaisuuksien löytäminen. Kulttuuristen mallien kuten skriptien, skeemojen ja analogioiden tutkimus on kognitiivisessa antropologiassa erityisesti esillä. Temaattiset yleistyksiset, joita kulttuurintutkimuksessa on perinteisesti käytetty, ovat askel kohti formalismia, mutta eivät tarpeeksi.

Esimerkiksi tässä tekstissä esiintyvien lauseiden nimeäminen mekanistisen maailmankuvan edustajiksi on temaattista yleistämistä, jossa yksittäinen lause subsumoidaan osaksi sellaista luokkaa, jota sen katsotaan edustavan. Kognitiotieteellisesti oikeampisempaa olisi tutkia, millainen on mekanistisen maailmankuvan formaalinen eli looginen rakenne. Joka on, sivumennen sanoen muotoa $(x) (Ax > Mx) \& (Mx > Bx)$ erotukseksi pelkkää subsumptiota hyödyntävästä maailmankuvasta, jonka rakenne on $(x) (Ax > Bx)$. Miksi formaalin rakenteen etsiminen on tärkeää? Koska kognitiivinen systeemi, eli se laite joka merkityksiä prosessoii, olkoon se sitten ihminen, kone tai hybridi otus, on myös formaalinen systeemi, eli se manipuloi merkityksiä viime

kädessä vain niiden syntaktisten ominaisuuksien perusteella. Kognitiiviset systeemit osaavat prosessoida vain sellaisia merkkejä, joilla on määrätty looginen muoto. Sen tuki tiedämme, että tietokoneet tekevät juuri tätä, mutta kogniotieteen vision mukaan myös muut informaatiota käsittelevät systeemit ovat perusluonteeltaan näitä syntaktisia koneita.

Tämänhetkisen käsityksen mukaan inhimillinen kognitio on implementoitunut keskushermoston konnektionistisissa järjestelmissä. Konnektionistiset systeemit puolestaan ylläpitävät symbolisia järjestelmiä, joissa merkityksiä manipuloidaan erilaisten päättelysääntöjen avulla. Symbolinen taso on lähellä arkipsykologiaa, jonka abstraktina kuvauksena tai mallina symbolisia systeemejä voidaan pitää. Symbolisella tasolla käsiteltävät merkitykset ovat meille tuttuja, eli ne kuuluvat arkisiin todellisuutta koskeviin teorioihin. Merkitysten prosessoinnissa käytettävät päättelysäännöt ovat muodoltaan moninaisia. Formaalin logiikan säännöt, osa/kokonaisuus - päättely, naiivin fysiikan säännöt jne. palvelevat kukin tehtävänsä merkitysten prosessoinnin kokonaisuudessa. Kulttuuriset mallit ovat yrityksiä poimia niitä rakenteita, joissa merkityksiä prosessoidaan. Esimerkiksi säiliöskeema järjestää merkitykset tiettyyn hahmoon, jonka perusteella päätelmiä voidaan tehdä.

Kulttuuriset mallit ovat näin ollen symbolien prosessoinnin holistisia, korkeamman tason piirteitä. Miten konnektionistiset verkot suhteutuvat merkitysten prosessointiin? Konnektionistisissa järjestelmissä merkitykset implementoituvat piirrekimppuina, eli osamerkitysten järjestelminä. Konnektionistisen teorian yksi keskeinen teesi on, että merkitykset voidaan paloitella osamerkityksiin, joiden aktivoituminen on varsin lujasti keskushermostoon ja havaintokoneistoon sisään rakennettu.

Ovatko nämä osamerkitykset kulttuurisia? Symbolien prosessoinnin alapuolella olevien merkitysten ongelmaa on kogniotieteessä pohdittu otsikoiden "alisymbolinen" ja "ei-käsitteellinen" alla. Työhypoteesina on ollut, että symbolijärjestelmät toteutuvat verkostoissa, joissa ei esiinny samantasoisia merkityksiä kuin varsinaisella merkitysten prosessoinnin tasolla. Näin halutaan välttää perinteinen homunculus-ongelma, jossa selittävät rakenteet toistavat selitettävien ilmiöiden ominaisuudet. Mutta mitä on alisymbolinen tai ei-käsitteellinen sisältö? Adrian Cussinsin (1990) ja Paul Smolenskyn (1988) ratkaisuna on antaa alisymbolisille ja ei-käsitteellisille komponenteille funktionaalisia rooleja merkitysjärjestelmien konstituenteina, jolloin niiden kantamat merkitykset ovat johdettuja ja niihin askriboituja. Ne eivät näin ollen kannu itsessään intentionaalisuutta.

Kogniotieteen filosofian klassikoista Edmund Husserlilla oli samantapainen rakennelma: aistihavainnossa on aineksia (hyle) jotka eivät ole sellaisinaan intentionaalisia, mutta jotka saavat sisällöllisen roolin olemalla osallisia havaintotapahtumaan. Havainnon sisältö, esimerkiksi "vihreä lehtipuu", antaa aistimuksille sisällöllisiä nimilappuja, esimerkiksi "vihreän aistimus." Aistihavainnon epäintentionaaliset komponentit saavat identiteettinsä näin ollen "ylhäältä", havainnon käsitteellisen sisällön kautta. Vastaavasti alisymboliset ja ei-käsitteelliset sisällöt määräytyvät niistä merkitysjärjestelmistä, joita konnektionistiset verkot toteuttavat.

Ihmisten hyödyntämät merkitysjärjestelmät ovat kulttuurisia, ja näiden merkitysten vaikutus ulottuu aina konnektionistiseen implementaatioon saakka. Symbolisysteemien alapuolella olevian prosessien riippuvuus symbolitasosta ja jaetuista kulttuurisista merkitysjärjestelmistä ei ole valjennut kovinkaan monelle kogniotieteen filosofille. Joseph Margolis (1984) on poikkeus. Hänen mukaansa kogniotiede on viime kädessä kulttuuritieteellinen ja historiallinen ala, koska merkitysjärjestelmät ovat kulttuurisia ja historiallisia olioita. Ihmispersoonaa Margolis (1978) vertaakin kulttuuriesineeseen, jonka olennaiset ja kiinnostavat ominaisuudet määräytyvät kulttuurisesta ja historiallisesta kontekstista.

Merkitysten evoluutio

Evoluutioteoria on toinen resurssi, jota kulttuurintutkimuksessa tulisi hyödyntää tieteellisyyden lisäämiseksi. Merkitysten evolutiivisen dynamiikan tutkimus eli meemiteoria on yksi evoluutioteorian lupaavimpia osia (Kamppinen 1989a, 1989b).

Meemiteorian mukaan merkitysten maailma on samantapainen replikaattoreiden maailma kuin geenien tapauksessa. Merkitykset pyrkivät runsastumaan käyttäen kognitiivisia järjestelmiä kuten ihmisiä, tietoverkkoja ja niin edelleen elatusalustanaan. Meemit replikoituvat eli monistavat itseään. Tälläkin hetkellä tieteellisen realismin meemit leviävät toivoakseni teihin lukijoihin, eli toimin välikappaleena kun tämä monissa humanistisen tutkimuksen alueilla uhanalainen meemi yrittää itseään monistaa.

Meemit muuntelevat eli jokaiseen merkityskoloseen on useita vaihtoehtoja tarjolla: ihminen voi uskoa joko universumin fyysikaalisen perusluonteen ymmärrettävyyteen tai hyväntahtoiseen luojajumalaan – molemmissa tapauksissa merkityskolonen nimeltä fundamentaaliset uskomukset tulee okkupoiduksi. Esineellisen kulttuurin puolella kulmikkaat kännykät kilpailevat pyöristettyjen kännyköiden kanssa samasta elintilasta. Todellakin, kolmanneksi, meemit sopeutuvat vaihtelevalla menestyksellä erilaisiin ympäristöihin. Tieteellisen ajattelun meemi ei menesty viikkolehdistä, eikä ohrasatoa koskevat kuvaukset esiinny filosofian peruskursseilla.

Positivismi ja misogynia sen sijaan voivat hyvin naistutkimuksen kursseilla, vaikkakaan niiden tulevaisuuteen ei uskota. Meemejä ei kiinnosta se, uskotaanko niihin lainkaan ja pääsevätkö ne toiminnan ohjaksiin. Niitä kiinnostaa vain runsastuminen.

Kulttuurintutkimuksen hämärä tulevaisuus

Jos meemiteoria pitää paikkansa, tieteellisen kulttuurintutkimuksen ja tieteellisen maailmankuvan tulevaisuus näyttää vähintäänkin hämärältä. Jos muihin tieteenaloihin kuten fysiikkaan ja biologiaan olisi uskominen, niin pelkkä kuvaileva kulttuurintutkimus tulisi katoamaan itsenäisten tieteenalojen listalta. Kuvailu ilman selittämistä ei ole muillakaan tieteenaloilla juuri pärjännyt. Jos järjenkäytön ja totuuden etsinnän ihanteet saisivat toimia kriteereinä, juuri näin tulisikin käymään: osa kolleegoistamme pääsisi tekemään kokonaan muita asioita kuin kulttuurintutkimusta. Mutta meemiteorian avaama tulevaisuuden näkymä on toisenlainen.

Kuvailusta koostuva keskinkertainen tutkimus, varsinkin silloin kun se on liittoutunut kansallisten ja paikallisten intressien kanssa, on väkivahva meemi, joka ei välitä järjenkäytöstä tai totuudesta niin kauan kuin tarjolla on heikkoja mieliä, joita infektoida.

KIRJALLISUUTTA

Bunge, M. (1983): *Understanding the World*. Reidel, Dordrecht.

Bunge, M. (1996): *Finding Philosophy in Social Science*. Yale University Press, New Haven.

Cussins, A. (1990): "The Connectionist Construction of Concepts". Teoksessa MA Boden (Ed.) *The Philosophy of Artificial Intelligence*. Oxford University Press, Oxford.

Kamppinen, M. (1989a): *Antropologian ihmiskuva ? Iihansyöjästä informaationsyöjäksi*. Teoksessa M. Kamppinen et al. (toim.)

Kulttuurieläin ? ihmistutkimuksen biologiaa. Otava, Helsinki.

Kamppinen, M. (1989b): *Cognitive Systems and Cultural Models of Illness*. Academia Scientierum Fennica, Helsinki.

Margolis, J. (1978): *Persons and Minds*. Reidel, Dordrecht.

Margolis J. (1984): *Philosophy of Psychology*. Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Smolensky P. (1988): *On the Proper Treatment of Connectionism*. *Behavioral and Brain Sciences* 11/1988.

Kirjoittaja toimii tutkimusjohtajana Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa ja kognitiotieteen filosofian dosenttina Helsingin yliopistossa.